

Krigen i 1864 (2. Slesvigske Krig)

Krigen i 1864 (2. Slesvigske Krig) var en krig mellem Danmark på den ene side og Østrig og Preussen på den anden. Baggrunden for krigen var de nationale bevægelser i hhv. Danmark og de tyske stater, som tørnede sammen i spørgsmålet om det nationalt blandede hertugdømme Slesvigs skæbne. Krigen endte i et totalt nederlag til Danmark, som måtte afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg, der kom til at indgå i Det Tyske Kejserrige, der dannedes i 1871.

Krigens baggrund

Danmark bestod i midten af 1800-tallet af selve kongeriget Danmark samt hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. I både Holsten og Lauenborg talte befolkningen tysk, og de var begge medlemmer af den løse sammenslutning af tyske stater: Det Tyske Forbund. Slesvig derimod var blandet dansk-tysk, og det var først og fremmest dette områdes tilhørsforhold, der gav anledning til krigen i 1864.

I Danmark betragtedes Slesvig som gammelt dansk land, mens de tysksindede i Holsten og Slesvig mente, at der var en særlig historisk forbindelse mellem de to områder, som derfor ikke måtte adskilles. Da Danmark fik sin første grundlov i 1848/49, forsøgte man fra dansk side at indlemme Slesvig i den nye grundlov. Slesvig-holstenerne gjorde imidlertid oprør mod dette, og resultatet blev Treårskrigen 1848-50, hvor oprørerne fik hjælp fra blandt andre Preussen. Krigen blev dog stoppet efter pres fra de europæiske stormagter og endte med, at Slesvig og Holsten fortsat skulle høre under den danske krone som delvist selvstændige enheder.

I årene fra 1852–1863 viste det sig imidlertid stadig sværere at få den danske såkaldte helstat til at fungere. Hertugdømmet Holsten ønskede en udstrakt selvstændighed, men kæmpede samtidig for at bevare båndene til det nationalt blandede Slesvig. Holsten blev støttet i disse krav af Det Tyske Forbund, som var præget af den tyske nationalisme. De danske nationalliberale, som havde regeringsmagten i Danmark det meste af perioden, så derimod gerne en dansk nationalstat bestående af kongeriget og Slesvig, hvor Holsten blev udskilt eller fik en løsere tilknytning. Et forsøg i 1855 på at lave en forfatning, der kunne stille alle tilfredse, slog fejl, og det stod i begyndelsen af 1860'erne mere og mere klart, at der ikke kunne findes en løsning, der både kunne tilfredsstille tyske og danske nationale interesser.

Den danske helstat omfattede i perioden 1814-1864 kongeriget Danmark samt hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Fra: danmarkshistorien.dk

Krigens udbrud

I 1863 slog den danske nationalliberale regering ind på en ny politisk kurs i det slesvig-holstenske spørgsmål og sigtede nu på en delvis udskillelse af Holsten fra den danske stat, hvilket ville medføre en tættere forbindelse mellem kongeriget og Slesvig. De danske politikere anså tiden for velvalgt til et sådant skridt, da der netop på dette tidspunkt var en vis splittelse blandt de tyske stater, som derfor ville have vanskeligere ved at reagere samlet mod udskillelsen. Med martskundgørelsen fra 1863 erklærede Danmark, at båndene til Holsten skulle løsnes, og med forslaget til en ny forfatning fra samme år (den såkaldte Novemberforfatning) knyttes Slesvig samtidig tættere til kongeriget.

Den danske udskillelsespolitik stødte på hård modstand i de tyske stater, som stillede krav om, at martskundgørelsen skulle trækkes tilbage. Den danske regering afviste imidlertid kravene med henvisning til, at Det Tyske Forbund og de tyske stater ingen ret havde til at blande sig i Slesvigs forhold. Sagen blev imidlertid kompliceret af, at kong Frederik 7. døde i november 1863. Han afløstes af Christian 9., som først og fremmest ønskede at bevare en samlet dansk helstat med både Slesvig og Holsten. Trods dette måtte han efter pres fra både regering og folkestemningen i København underskrive Novemberforfatningen.

Frederik 7. (tv.) og Christian 9. (th.) kunne næppe have været mere forskellige. Frederik 7. var folkelig og glad for både mad og drikke. Han var derudover sympatisk indstillet over for de nationalliberales ønske om en dansk nationalstat, der indbefattede Slesvig. Hans efterfølger Christian 9. var mere fjern og stiv i det. Samtidig ønskede han at bevare helstaten med Holsten og Lauenborg, også selvom det skulle betyde, at Slesvig løsnedes fra kongeriget.

Der udspandt sig i hele efteråret 1863 en ivrig diplomatisk aktivitet blandt de europæiske stormagter for at undgå, at det kom til en krig, som, man frygtede, ville kunne sprede sig. Særligt den engelske regering var aktiv og søgte skiftevis at presse Danmark og de tyske magter til at bøje af. Den danske regering holdt dog fast i, at de tyske stater ikke kunne blande sig i Slesvigs forhold, samt at den danske stat var blevet garanteret af stormagterne ved Londontraktaten fra 1852. De tyske stater holdt derimod på, at Danmark havde brudt aftaler med Østrig og Preussen vedrørende Slesvig fra 1851-52. Samtidig så den preussiske kansler Otto von Bismarck flere fordele i en krig mod Danmark, som ville være velegnet til at samle de tyske stater og give Preussen mulighed for ekspansion.

I december 1863 rykkede en tysk forbundshær under østrigsk og preussisk ledelse uden kamp ind i Holsten. De tyske stater krævede Novemberforfatningen ophævet og truede med ellers at fortsætte op i Slesvig. Den danske regering afviste atter, og den 1. februar 1864 gik østrigske og preussiske tropper ind i Slesvig, hvorved krigen var en realitet.

Krigens gang indtil Londonkonferencen i april 1864

Der var næppe nogen ansvarlige danske politikere, der regnede med, at den danske hær kunne vinde en krig alene. I stedet håbede mange, at Danmark ville få hjælp fra Sverige eller måske England, eller at stormagterne ville tvinge de tyske stater til at afbryde krigen, som det var sket under Treårskrigen 1848-50. Lige meget hvad måtte den danske taktik være en forsvarstaktik, hvor man skulle forsvare sig på bedste vis, indtil en politisk løsning kunne findes. Der var både i befolkningen og i regeringen en urealistisk stor tiltro til den danske hærs forsvarsevne og til mulighederne for at få international hjælp. I realiteten var hæren dårligt trænet i forhold til særligt de preussiske modstandere, og de danske forsvarsværker var ikke blevet udbygget og vedligeholdt i tilstrækkelig grad siden sidste krig. Samtidig var der ingen af de øvrige europæiske magter, der ville risikere en krig med Østrig og Preussen for Slesvigs skyld.

Den danske hær var ved krigsudbruddet opmarcheret ved forsvarsværket Dannevirke, som lå i det sydlige Slesvig. I danskernes bevidsthed var det sagnomspundne forsvarsværk en uigennemtrængelig mur, men i realiteten var Dannevirke en dårligt vedligeholdt og vanskelig forsvarsstilling. Allerede få dage efter krigens udbrud var stillingen i fare for at blive omgået, og den danske øverstkommanderende general de Meza besluttede den 5. februar at rømme stillingen og trække de danske tropper tilbage til flankestillingerne ved Dybbøl og Fredericia. Tilbagetrækningen var militært set fornuftig, men rømningen blev set som et forræderi i offentligheden, og den danske regeringsleder D.G. Monrad afskedigede senere de Meza på grund af tilbagetrækningen.

Niels Simonsens ikoniske maleri af tilbagetoget fra Dannevirke den 6. februar 1864. Læs mere om maleriet "Infanterister, der redder en kanon under tilbagetoget fra Dannevirke" i [Temp - Tidsskrift for Historie \(2023\) her](#).

Efter rømningen af Dannevirke belejrede de preussiske styrker i marts-april 1864 Dybbølstillingen ved Sønderborg og overgangen til Als, mens de østrigske styrker fortsatte op i Jylland. Til søs havde den danske flåde imidlertid overtaget og blokerede de preussiske havne i Østersøen. Preussen havde ingen flåde af betydning, og den østrigske flåde var stationeret i Middelhavet.

Samtidig med begivenhederne på slagmarken arbejdede særligt England på at få sluttet fred mellem parterne. Det lykkedes i foråret at få en aftale i stand om, at de krigsførende parter skulle mødes til en fredskonference i London den 12. april 1864. Bismarck fik dog i sidste øjeblik udskudt starten på konferencen til den 20. april, og to dage før konferencens start, den 18. april 1864, stormede de preussiske styrker den danske stilling ved Dybbøl.

Stormen på Dybbølstillingen den 18. april 1864 blev det vigtigste slag i krigen i 1864. Her udførte en preussisk styrke på over 35.000 mand et velforberedt angreb på de dårligt vedligeholdte danske forsvarsstillinger og den danske forsvarsstyrke på godt 10.000 mand. Resultatet blev et totalt dansk nederlag og et dansk tilbagetog til øen Als, der nu var den sidste del af Slesvig, der var på danske hænder. Nederlaget ved Dybbøl var for Danmark et meget dårligt udgangspunkt for de fredsforhandlinger, der påbegyndtes i London to dage senere.

Londonkonferencen og det totale danske nederlag

Fredskonferencen i London foregik fra den 20. april til den 25. juni 1864 med deltagelse af repræsentanter fra England, Frankrig, Rusland, Sverige, Danmark, Østrig, Preussen og Det Tyske Forbund. En våbenhvile blev vedligeholdt mellem parterne under det meste af konferencen. Danmark var på konferencen hæmmet af, at der ikke var enighed om, hvilke mål Danmark skulle forfølge. Den nationalliberale regering ville ikke have noget imod en løsning, hvor hele Holsten og evt. også den del af Slesvig, der lå syd for Dannevirke, blev udskilt af Danmark. Heroverfor stod Christian 9. og visse konservative politikere, der ønskede helstaten bevaret, selv hvis det skulle betyde et samlet Slesvig-Holsten i en personalunion (dvs. med fælles regent) med Danmark. Dette var De nationalliberale imidlertid meget stærke modstandere af, da det for dem at se svarede til, at Danmark afstod hele Slesvig.

Londonkonferencen kom imidlertid hurtigt til at handle om en evt. deling af Slesvig, hvilket var den eneste løsning, der havde nogen udsigt til at finde tilslutning fra både dansk og tysk side. Problemet var imidlertid, at Preussen kun var villige til at trække en grænse ved Aabenraa-Tønder, mens de danske forhandlere ønskede grænsen trukket ved fjorden Slien, så Dannevirke forblev på danske hænder. Begge forslag ville have medført, at store dele af enten dansksprogede eller tysksprogede ville komme under fremmed styre. De neutrale magter på konferencen fremsatte en række kompromisforslag, som blev afvist af begge parter. For de danske forhandlere var det afgørende, at ingen af kompromisforslagene lovede støtte til Danmark i tilfælde af, at Danmark godtog dem, og de tyske magter forkastede dem. Særligt Sverige, men til dels også England, var sympatisk indstillede overfor danskerne. Men Sverige ville ikke hjælpe alene, og England ville, når det kom til stykket, ikke risikere en krig med de tyske stater alene på grund af Danmark. Hertil kom, at den engelske dronning Victoria havde været tysk gift og var sympatisk indstillet overfor den tyske sag.

Den dårlige militære stilling samt splittelsen mellem regeringen og Christian 9. i forhold til, hvad der var det væsentligste, svækkede Danmarks handlemuligheder på Londonkonferencen afgørende. Preussens kansler Otto von Bismarck udnyttede dette dygtigt, og konferencen sluttede uden resultat. Hvor stor en del af Slesvig, Danmark eventuelt kunne have fået ved Londonkonferencen, er et åbent spørgsmål. De tyske magter tilbød som nævnt en grænse ved Aabenraa-Tønder, men der var blandt danske politikere den holdning, at så lidt næsten var værre end intet. Uofficielt nævnte den preussiske delegerede en grænse fra Tønder nord om Flensborg, hvilket ville have svaret nogenlunde til den nuværende grænse. Om dette kunne være blevet et reelt kompromis er et åbent spørgsmål, men Danmark kunne næppe have fået mere. Under alle omstændigheder regnedes det i eftertiden for en stor fejl af de danske politikere, at de lod forhandlingerne bryde sammen uden resultat.

I slutningen af juni 1864 brød krigen ud igen, og den 29. juni erobrede Preussen Als, hvorved Danmark mistede kontrollen over den sidste del af Slesvig. Da den danske fæstning i Fredericia tidligere var blevet rømmet, havde østrigerne og preusserne nu frit spil i hele Jylland, og et angreb på Fyn var nu en reel trussel. Den 8. juli gik Monrads nationalliberale regering af og erstattedes af et konservativt

ministerium under C.A. Bluhme, som indledte fredsforhandlinger direkte med Østrig og Preussen. De krævede nu, at Danmark skulle afstå alle tre hertugdømmer, Slesvig, Holsten og Lauenborg, hvilket Danmark måtte acceptere. Danmark blev herved endegyldigt reduceret til en europæisk småstat, men samtidig også til en etnisk homogen nationalstat. Mange dansksindede i Nordslesvig blev imidlertid borgere i det nye Tyske Kejserrige, der i 1871 blev samlet under preussisk ledelse. Først efter Tysklands nederlag i 1. verdenskrig kom hoveddelen af dem tilbage til Danmark, da den dansk-tyske grænse blev revideret ved en folkeafstemning i 1920.